

Als bron voor inundatiewater bij 's-Hertogenbosch zal de Loonse Turfvaart nauwelijks een rol hebben gespeeld. Na 1642 waterde de omgeving van Kaatsheuvel of op de vaarten bij 's Gravenmoer en de Melkdijk zorgde dat het overtollige water dat vanuit het oosten kwam over de verlaagde Meerdijk (in oorsprong een deel van de zuidelijke bedijking van de Grote Waard) naar het Oude Maasje stroomde. Hiermee was een voorloper van de late-re Baardwijkse Overlaat gecreëerd. Dit alles is wellicht belangrijker in relatie tot de regelmatige optredende natuurlijke overstromingen dan voor de militaire inundaties, en het ligt aan de uiterste westrand van het (militaire) inundatiegebied, maar het tekent hoe de auteurs zich te veel fixeerden op de stad en te weinig oog hebben gehad voor de omgeving die juist de lasten van de inundatie droeg.

Een tweede boek dat vrijwel gelijktijdig uitkwam en waarin de inundaties rond 's-Hertogenbosch eveneens worden beschreven, is volgens een disclaimer in het colofon 'een visiedocument' van de Provincie Noord-Brabant. Er kunnen geen rechten aan worden ontleend en 'uitgever en makers aanvaarden geen aansprakelijkheid voor schade als gevolg van onjuistheden en/of gedateerde informatie'. Daarmee diskwalificeert dit boek zich meteen als een historische studie en lijkt de provincie te zeggen dat zij bij het formuleren van beleidsvisies geen waarde hecht aan historische juistheid van gegevens. Dat is wat vreemd als de betreffende visie stoelt op het historische gegeven van de Zuiderwaterlinie. Als het maar leuk is, lijkt het motto. Als het maar bezoekers naar de provincie trekt en als het maar geld opbrengt.

Desalniettemin bevat dit boek naast alle mooie plaatjes, toeristische informatie en visionaire wensbeelden ook zinvolle historische en historisch geografische informatie over deze linie van vestingen, forten en militaire inundaties van Cuijk en Grave tot onder Bergen op Zoom. Het is daarbij dan aan de lezer om de disclaimer in het oog te houden en de geboden informatie voor verder gebruik nog eens kritisch te bevragen.

Beide boeken hebben een vrijwel identiek groot formaat en zijn als ware koffietafelboeken fraai vormgegeven. Beide boeken ontberen een titelpagina, wat vooral bibliografisch erg onhandig is, maar ook dat hoort wellicht bij de trendy uitstraling van het product. Het laatste woord over de inundaties in Noord-Brabant is nog niet gezegd, maar belangstelling kunnen beide boeken zeker wekken en dat is winst.

Lotte Jensen, *Wij tegen het water. Een eeuwenoude strijd*. Nijmegen: Uitgeverij VanTilt 2018, 64 pp., ISBN 978 94 6004 404 5, 2018, pb.

HERMAN
HAVEKES

Het is alweer even geleden, maar op 2 november 2018 sprak Lotte Jensen aan de Radboud Universiteit te Nijmegen haar oratie uit ter aanvaarding van haar ambt als hoogleraar Nederlandse literatuur- en cultuurgeschiedenis. Gezien het thema van haar oratie is er alle aanleiding om daaraan op deze plaats alsnog kort aandacht te besteden. Dit geldt te meer waar de oratie mooi aansluit (en daar ook regelmatig naar verwijst) bij eerdere publicaties in dit tijdschrift (ook in dit nummer).

In haar oratie concentreert Jensen zich op de diep in de collectieve voorstelling van de Nederlandse identiteit verankerde beeldvorming van de of beter gezegd van 'onze' strijd tegen het water. Zij bespreekt vier pijlers waarop dat beeld in haar visie steunt: het vaste beeldrepertoire, rolmodellen, de liefdadigheidscultuur en de herinneringscultuur. Eerst het beeldrepertoire. Na iedere watersnoodramp – en onze geschiedenis is er vol van – klommen schrijvers stevast in de pen om verslag te doen van de traumatische gebeurtenissen. Alhoewel ieder dat op zijn eigen wijze deed, zijn er volgens Jensen toch drie vaste ingrediënten te herkennen. Dat zijn de verschrikkingen die tijdens de ramp plaatsvonden, die vaak met veel verbeelding en emotie beschreven werden (zoals het bekende kindje in de wegdrijvende wieg), de wonderbaarlijke reddingen en de godsdienstige moraal. God straft de mensheid om haar zonden.

Dan de rolmodellen. Bij iedere ramp traden helden en heldinnen naar voren aan wie het publiek zich kon spiegelen. Ons Koningshuis vervulde een dergelijke voorbeeldfunctie en dat begon in de vroege negentiende eeuw met Lodewijk Napoleon. Maar ook gewone burgers, zoals de Friese visser Harmen Jans Groen in 1825, verrichtten soms buitengewone prestaties die veelal met premies, getuigschriften en medailles werden beloond. Er waren echter niet alleen helden, maar ook personen die misbruik maakten van rampen. Daar werd hard tegen opgetreden. De liefdadigheid werd aanvankelijk op een lokale en incidentele basis georganiseerd, maar vanaf de achttiende eeuw kreeg die een grootschalig en landelijk karakter. Er werden al enorme bedragen opgehaald – die nu zouden overeenkomen met vele miljoenen euro's – om de nood van velen te lenigen. Zo leverde de landelijke inzameling voor de watersnood van 1809 985.000 gulden op (nu 7,2 miljoen euro).

De hausse aan liefdadigheidsacties nam bij de watersnoodrampen van 1855 en 1861 overigens dusdanige vormen aan, dat er kritiek ontstond. Critici verweten schrijvers dat zij vooral uit waren op eigen roem over de rug van de slachtoffers en bestuurders zouden alleen zichzelf gewichtig willen maken. Spotprenten staken

de draak met de vermeende generositeit van de Nederlanders, die er louter op uit zouden zijn zelf een slaatje te slaan uit de ellendige omstandigheden van anderen. De scherpste kritiek kwam van Multatuli. Hij gispte niet alleen zijn medeauteurs voor hun slappe watersnoodliteratuur, maar zette ook vraagtekens bij de bereidwilligheid van Nederlanders om te doneren voor de slachtoffers van de overstroming op Java die plaatsvond drie weken na de overstromingen in de Bommelerwaard in 1861. Voor deze overzeese ramp werd volgens hem slechts elfduizend gulden opgehaald. De officiële cijfers noemen overigens een bedrag van 160.000 gulden, maar ook dat is nog altijd een fractie van wat voor de slachtoffers van de watersnood in eigen land werd opgehaald.

Ten slotte de herinneringscultuur. Gebeurtenissen uit het verleden fungeren als ijkpunten die een samenbindende rol vervullen: periodes van onderdrukking en bevrijding, lijden en wederopbouw, verhogen het gemeenschapsgevoel. De gedeelde herinnering aan de strijd tegen het water vormt een belangrijk ijkpunt in de nationale herinnering. Al sinds de zeventiende eeuw wordt die strijd vanuit een regio-overstijgend, nationaal perspectief belicht in talloze genres zoals romans, jeugdboeken, geschiedkundige werken, gedichten en liederen. Ook de materiële herinneringscultuur in de vorm van de vele gedenkstenen en monumenten in het landschap draagt hieraan bij. En niet alleen in Nederland. Onze metafoor van Hansje Brinker danken we aan een Amerikaans kinderboek van Mary Mapes Dodge uit 1865. Hansje Brinker is echter niet meer dan een personage uit een kinderboek. Onze Oosterburen hebben met Johanna Sebus een meisje van vlees en bloed dat in 1809 slechts een paar kilometers over de grens haar moeder uit de golven redde en zelf omkwam toen zij nog andere mensen probeerde te redden.

De prettig leesbare oratie is voorzien van een groot aantal prachtige illustraties die de boodschap van Jensen stevig ondersteunen. Eén keer kijken zegt immers meer dan duizend woorden. Ook is een uitgebreid notenapparaat opgenomen – met als gezegd de nodige verwijzingen naar dit tijdschrift – die haar betoog onderbouwen en tegelijkertijd de geïnteresseerde lezer verder op weg helpen. Voor de lezers van het Tijdschrift voor Waterstaatsgeschiedenis is de oratie van Jensen een regelrechte aanrader.